

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Bij wijze van museum' : oorsprong, geschiedenis en toekomst van Museum Willet-Holthuysen, 1853-2010

Vreeken, H.

Publication date
2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Vreeken, H. (2010). *'Bij wijze van museum' : oorsprong, geschiedenis en toekomst van Museum Willet-Holthuysen, 1853-2010*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Slotbeschouwing

Als iemand de Amsterdamse kunstverzamelaar Abraham Willet had voorspeld dat zijn naam in een naar hem genoemd museum zou voortleven, had hij waarschijnlijk verbaasd gereageerd. Niettemin opende Museum Willet-Holthuysen in 1896 zijn deuren voor het publiek, onder koninklijke belangstelling nog wel. De andere helft van de naam had betrekking op zijn weduwe Louisa Holthuysen. Eén jaar eerder had zij haar woonhuis, Herengracht 605, met inboedel - huisraad, kunstverzameling en bibliotheek - plus een royaal geldbedrag met een museale bestemming aan de stad Amsterdam nagelaten. Willet, overleden in 1888, verzamelde van jongs af aan en speelde een belangrijke rol in het hoofdstedelijke kunstleven. Op zichzelf was zijn verzamelen niet uniek - tijdgenoten legden ook collecties aan -, wel springen bij hem enkele bijzonderheden in het oog.

Zo was Willets smaak op het gebied van de eigentijdse Franse schilderkunst voor Nederland bepaald vooruitstrevend. Ook met het collectioneren van foto's en oudheden, verzamelgebieden in opkomst, liep Willet voorop. Toch vertoont de in 1895 gelegateerde collectie een opmerkelijk trekje. Hoewel deze nog steeds rijk en gevarieerd oogt, is het in feite het restant van een door veilingen, schenkingen en brand gereduceerd groter geheel. Kort voor zijn overlijden schonk Willet zelfs nog schilderijen aan het Rijksmuseum. Wie dat doet heeft geen vergevorderde plannen voor een 'eigen' museum, al dan niet onder gemeentelijk beheer. Zijn weduwe had dat plan om haar moverende redenen - een monument van burger trots en persoonlijk prestige - wèl. Met haar legaat kwam een eind aan de bewonersgeschiedenis van het huis en begon een roerig museaal tijdperk.

Museum Willet-Holthuysen was en is als 'gemengd' museum in zijn goeddeels oorspronkelijke woonhuisambiance, het eerste en enige in zijn soort in Amsterdam. De kunstverzameling bevond zich in de representatieve vertrekken op de bel-etage, terwijl de bibliotheek in de voormalige privékamers van de Willets op de eerste verdieping was ondergebracht. Aan de herinrichting was een veiling voorafgegaan van zaken die men niet voor presentatie in het museum in aanmerking vond komen: in slaapkamers en dienstvertrekken waren toenmalige museumbezoekers niet geïnteresseerd. Om de transactie mogelijk te maken was het testament, waarin stond dat niets mocht worden verkocht, voor de duur van één jaar aangepast. Tot ver in de twintigste eeuw zouden testamenten van negentiende-eeuwse erflaters als Louisa Willet-Holthuysen obstakels blijken om noodzakelijk

geachte vernieuwingen door te voeren, niet alleen in het museum aan de Herengracht, maar ook in de andere kleine gemeentelijke musea.

Begin jaren twintig werd het negentiende-eeuwse verzamelaarsmuseum met zijn ‘gesloten’ collectie als achterhaald beschouwd. In de toen in hervormingsgezinde kringen gevoerde discussie over het museumstelsel en de daaruit volgende esthetisering van museale opstellingen, werd geen belang meer toegekend aan verzamelingen als die van Willet. Deze afkeer gold zowel het persoonlijke aspect - men streefde juist naar algemeen geldende normen voor het genieten van kunst - als het tijdperk dat de collectie representeerde. Twee factoren hebben deze problematiek in belangrijke mate bepaald: de veranderende beeldvorming over de negentiende eeuw en de ontwikkeling van museale opvattingen in het algemeen en over huis- en verzamelaarsmusea in het bijzonder. De rode draad is hoe opeenvolgende directies en conservatoren van Museum Willet-Holthuysen hier ieder op hun eigen wijze invulling aan hebben gegeven.

Frans Coenen, de eerste conservator van het toen nog zelfstandige gemeentelijke museum opende de rij. Als jong en progressief letterkundige had hij weinig op met de negentiende-eeuwse bourgeois sfeer die ‘zijn’ instelling ademde. Meer waardering had hij voor het laat zeventiende-eeuwse grachtenhuis waarin het museum was gevestigd. In de architectuur ervan zag hij de kunstuitingen uit de glorie tijd van de Republiek weerspiegeld, een canonisatie die zijn opvolgers in nog sterkere mate zouden uitdragen. Coenen was een pleitbezorger van de Nieuwe Kunst, maar in de dagelijkse praktijk moest hij zich met allerlei kunstuitingen uit het verleden bezighouden. Hij was in de eerste plaats literator en schreef over de museumcollectie twee catalogi en een aantal artikelen. Het meest invloedrijk is zijn in 1936 postuum verschenen roman *Onpersoonlijke herinneringen* geweest. Tot ver in de twintigste eeuw is het boek, waarin een uiterst negatief beeld wordt geschetst van de laatste bewoners van het huis en de tijd waarin zij leefden, als historische bron gebruikt.

De meeste aandacht ging uit naar de bibliotheek die Coenen uitbreidde tot een handboekerij op het gebied van de kunstnijverheid. Deze zette hij in als didactisch middel volgens de sociaal-democratische idealen van die dagen waarbij kunst en volksopvoeding met elkaar verbonden waren. Alle aandacht voor de bibliotheek ten spijt werden de hooggespannen verwachtingen niet waar gemaakt, hetgeen niet wegnam dat de boekerij jarenlang de kurk was waarop het museum dreef. Ondertussen bleef de kunstcollectie

‘slapend’, met uitzondering van een paar incidentele schenkingen en legaten. Ook aan het interieur van de erflaters op de bel-etage veranderde weinig. Dit statische beeld zou in de jaren dertig, onder invloed van de verder afnemende belangstelling voor de negentiende eeuw en nieuwe ideeën over de functie en de inrichting van musea, ingrijpend veranderen. De komst van het Kunsthistorisch Instituut van de Gemeente Universiteit in 1929 - waarvoor de aanwezigheid van de bibliotheek zelfs aanleiding was - vormde de voorbode van ingrijpende veranderingen.

Coenens opvolger Iohan Quirijn van Regteren Altena, een jong en ambitieus kunsthistoricus, gaf deze veranderingen vorm. Met tentoonstellingen en een actief aankoopbeleid bracht hij eerder gedane aanbevelingen voor een meer dynamisch museum in de praktijk. Dit leidde tot een versobering van de rijke uitmontering van het interieur, want kunst diende gepresenteerd te worden in een zo neutraal mogelijke omgeving. Ondertussen werd de inboedel geschift in ‘goed’ en ‘fout’, wat tot gevolg had dat negentiende-eeuwse meubels en (kunst)voorwerpen in het depot terecht kwamen of in bruikleen werden gegeven. Nieuwe aanwinsten dienden veeleer ter vervanging van, dan als aanvulling op de collectie Willet. Deze ontwikkelingen betekenden het begin van het einde van het oorspronkelijke karakter van het museum, waarmee ook de laatste herinneringen aan de erflaters verbleekten. De neergang loopt parallel met een groeiende belangstelling voor het zeventiende-eeuwse aspect van het huis, een interesse die in een regelrechte verheerlijking van de Gouden Eeuw zou uitmonden. Over testamentaire bepalingen maakte vrijwel niemand zich druk.

Ook op de eerste verdieping gonsde het van de bedrijvigheid. Daar had het Kunsthistorisch Instituut steeds meer ruimte nodig om de gestaag groeiende stroom boeken, platencollecties en studenten te kunnen huisvesten. Het instituut had de ambitie uit te groeien tot een wetenschappelijke instelling van formaat, naar voorbeeld van het Londense Courtauld Institute, en de bibliotheek groeide mee. Wat een paar jaar eerder nog de reddingsboei van het zieltogende museum was geweest, ontwikkelde zich gaandeweg tot een koekoeksjong met een nauwelijks te stillen ruimtehonger. De confrontaties met het museum zouden in de jaren vijftig een climax bereiken, wat uiteindelijk in 1962 resulteerde in het vertrek van het instituut, met medeneming (in bruikleen) van een groot deel van de boekerij van Abraham Willet.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het museum grotendeels ontruimd. Willem Sandberg, directeur van alle Amsterdamse gemeentemusea en een verklaard modernist, zette

na de oorlog het werk van Van Regteren Altena met grote voortvarendheid voort. Hij organiseerde spraakmakende tentoonstellingen in het vrijwel lege museum, waar van het interieur en de verzameling van de Willets niets meer te zien was. Daarnaast ontwikkelde hij een didactische visie op de museale presentatie waarin de negentiende eeuw definitief plaats moest maken voor vroegere stijlperiodes. Hem stond een grachtenhuis uit de zeventiende en achttiende eeuw voor ogen, waar aan de hand van nieuw te installeren stijlkamers de wooncultuur van de Amsterdamse elite uit die tijd aanschouwelijk kon worden gemaakt. Niet alleen wilde hij de voorname vertrekken op de hoofdverdieping laten zien, maar ook de dienstruimtes in het souterrain en op zolder. Voor de inrichting kwam slechts een bescheiden selectie uit het bezit van het museum zelf in aanmerking, aangevuld met stukken uit andere gemeentelijke collecties. Er barstte een storm van kritiek op de plannen los, mede omdat ze haaks stonden op de wensen van de erflaatster. Om de plannen te kunnen realiseren diende namelijk haar testament door de Hoge Raad te worden gewijzigd, wat in 1956 gebeurde.

Door chronisch ruimtegebrek kon niet direct met de uitvoering worden begonnen. Verhuizing van het Kunsthistorisch Instituut en nieuwbouw achterin de tuin moesten een uitweg bieden, een dergelijk gebouw is er overigens nooit gekomen. Bovendien bleek het moeilijker dan gedacht om het concept vorm te geven. Aan het einde van Sandbergs ambtsperiode (1962) was dan ook alleen de achttiende-eeuwse keuken verwezenlijkt. Het jaar daarop nam het Amsterdams Historisch Museum het beheer van het museum over. Daarmee ging Museum Willet-Holthuysen een ondergeschikte positie innemen ten opzichte van het ‘moedermuseum’, dat zelf een ingrijpend veranderingsproces doormaakte.

In de jaren zestig en zeventig werd dan ook een weinig consequent beleid gevoerd, dat deels was gebaseerd op Sandbergs plannen en deels op ad hoc beslissingen. Daardoor bleven veel negentiende-eeuwse elementen in het huis aanwezig. Zo vertoonden de eetkamer en de tuinkamer het karakter van het interieur van de Willets, evenals de balzaal die in zijn authentieke staat was geconserveerd. De dienstvertrekken, die de kern hadden moeten vormen van een ‘upstairs downstairs’ beleving van het nieuw te creëren woonhuismuseum, werden om pragmatische redenen niet gerealiseerd. Het tentoonstellingsbeleid dat door Sandberg was begonnen, werd in de jaren zestig en zeventig met verve voortgezet in de expositiezalen, waar vroeger het Kunsthistorisch Instituut gehuisvest was geweest. Beneden werden concerten georganiseerd. Ook werd er actief verzameld. De aankopen dienden niet alleen ter aankleding van de interieurs, maar moesten een sterke, op zichzelf staande collectie

Nederlandse kunstnijverheid vormen. De beste stukken uit Willets collectie zouden hierin opgaan.

In de loop van de jaren zeventig kwam als gevolg van veranderde inzichten een herwaardering van de negentiende eeuw op gang, zich manifesterend in een bloeiende multidisciplinaire onderzoekspraktijk en een stroom aan publicaties. In 1988 gebeurde wat korte tijd daarvoor niemand voor mogelijk had gehouden: met een tentoonstelling en een publicatie werd herdacht dat Abraham Willet honderd jaar eerder was overleden. Dit betekende het begin van eerherstel. De collectie, de stichters en hun motieven om te verzamelen werden serieus bestudeerd. Initiatiefnemer was Michiel Jonker, conservator van het museum, daarbij geholpen door enkele externe experts. Van dit late huldeblijk aan Willet was het een kleine stap naar de renovatie van het museum ter gelegenheid van het eerste eeuwfeest in 1996.

Bouwkundige ingrepen brachten veel nieuwe gegevens aan het licht. Tegelijkertijd werd onderzoek verricht naar sporen van vroegere bewoning door het echtpaar Willet-Holthuysen. De geschilderde wanddecoraties in de gang werden in ere hersteld en de herontdekking van de geornamenteerde behangsels in de voorzaal was aanleiding om een restauratieplan voor dit vertrek op te stellen. Ook de collectie deelde in de hernieuwde belangstelling. In 1997 werd de jaarlijks terugkerende presentatie *Palet Willet* bedacht, een titel die recht deed aan het veelzijdige karakter van de verzameling. De andere helft van het jaar waren er wisselexposities. Inmiddels is de bibliotheek van Abraham Willet, die in bruikleen was bij het Kunsthistorisch Instituut, weer terug in het museum aan de Herengracht, waardoor de ensemblewaarde verder is versterkt.

Recente onderzoeksresultaten bieden volop mogelijkheid om een veelzijdige presentatie over het grachtenhuis, zijn laatste bewoners en hun kunstverzameling te maken. De ensemblewaarde is nu de trekpleister van het museum en tijdelijke tentoonstellingen hebben plaats gemaakt voor een semi-permanente presentatie van de Willets en hun verzameling. Willet-Holthuysen is inmiddels erkend als uniek woonhuismuseum waar de erflaters hun rentree hebben gemaakt.

In het verlengde hiervan doe ik hier enkele aanbevelingen, wetend dat ze stof tot discussie zullen opleveren.⁵⁶ Het is nu 2010. Kiezen voor de periode Willet-Holthuysen is kiezen voor

---

⁵⁶ Mij hierbij vooral baserend op Krabbe 2005-a.

de negentiende eeuw en daarmee voor het herstel van de textiele uitmontering van de interieurs op de bel-etage. Op deze verdieping staan voor de komende jaren restauraties van de voorzaal en de tuinkamer op het programma. Bouwhistorisch onderzoek in het eerstgenoemde vertrek is al verricht. Wanneer beide operaties zullen zijn voltooid, zal het negentiende-eeuwse beeld op deze verdieping dusdanig zijn versterkt, dat de huidige blauwe kamer als vanzelf zal detoneren.⁵⁷ Om de Wanneer dit ertoe zal leiden dat dit vertrek op termijn zal worden ontmanteld, ter verkrijging van een nog eenduidiger negentiende-eeuws aspect. Het monumentale Jacob de Witplafond uit 1744 zal elders, wellicht in het buurpand, een plaats kunnen vinden. Wat overblijft, lambriseringen, stucplafond en een in depot opgeslagen schoorsteenmantel, waren er in Willets tijd ook al, alleen was het houtwerk toen groen. Daarmee vormen genoemde elementen een verantwoorde historische basis voor de reconstructie van de ontvangstkamer van de verzamelaar. Het omvangrijke Quignonameublement dat hij voor dit doel in Parijs bestelde is nog vrijwel compleet aanwezig, zij het dat restauratie nodig is. Conform de functie van deze kamer in de tijd van Willet, kunnen er in de toekomst weer kunstbeschuwingen kunnen worden gegeven, zowel van voorwerpen uit de verzameling Willet-Holthuysen als uit particulier bezit. Het museumbeleid is erop gericht de banden met speciale groepen inwoners van de stad, waaronder verzamelaars, aan te halen.

Bovengenoemde ingrepen vergen veel geld, tijd en geduld, maar ondertussen wordt niet stilgezeten. Zo is een proces van ‘ontstoren’, een verbetering van de bestaande situatie, in gang gezet. Voordeel is dat deze relatief eenvoudige ingrepen voor een groot deel in eigen beheer van het museum kunnen worden uitgevoerd. Recent zijn in vrijwel het hele huis de laat negentiende-eeuwse koperen deurknoppen weer aangebracht, evenals de - voor een deel gereconstrueerde - gordijnkappen in de voorzaal en de tuinkamer. De stuc omljstingen van Colins decoratieve ‘panneaux’ in de gang en de vestibule (teruggeplaatst in 1996) ontberen nu hun lichtgroene verfwerk en vergulding nog, maar de oude situatie kan met relatief eenvoudige ingrepen worden hersteld. In de loop van 2010 zullen gangen en trappen een spectaculaire metamorfose ondergaan met de herplaatsing van gedessineerde gang- en traploperszullen, vervaardigd naar het voorbeeld van de Deventer gangloper uit de tijd van Willet.⁵⁸

---

⁵⁷ De zaal en de eetkamer hebben goeddeels hun negentiende-eeuwse uiterlijk behouden, al kan ook daar nog wel een en ander worden verbeterd.

⁵⁸ Het bewaard gebleven voorbeeld is de looper uit de gang op de bel-etage (inv.nr KA 17475).

Op de bovenverdieping zou de huidige slaapkamer, idealiter gesproken, dienen te verhuizen naar de grote achterkamer, het oorspronkelijke slaapvertrek van de Willets, dat nu als tentoonstellingszaal dienst doet. De andere kamer zou dan weer zijn oorspronkelijke functie van de bibliotheekkamer/studeervertrek kunnen krijgen. De kleine kamer aan het eind van de gang, het zogeheten ‘verzamelaarskamertje’, kan met het nog bestaande meubilair zonder veel moeite worden heringericht. Bij de renovatie in 1996 zijn het plafond en de deur in ‘faux bois’-techniek geschilderd en de glas-in-loodramen bij zijn bij dezelfde gelegenheid hersteld. De semi-permanente opstelling over de Willets en hun verzameling op de eerste verdieping zal daar enkele jaren blijven staan, totdat de plannen met betrekking tot het buurpand verder zijn uitgekristalliseerd. Pas dan zal het mogelijk zijn om ook de huidige tentoonstellingszalen op een afgewogen wijze bij het herinrichtingsprogramma te betrekken. Ter afsluiting het volgende. Als het onderzoek naar de ruim honderdjarige geschiedenis van Museum Willet-Holthuysen mij iets heeft duidelijk heeft gemaakt, dan wel de blijvende actualiteit van de aloude spreuk: ‘Art is long and time is fleeting’.⁵⁹

---

⁵⁹ Een Engelse variant van de spreuk ‘Ars longa, vita brevis’ (De kunst is lang, het leven kort). Een andere slotzin had kunnen luiden: ‘Wees voorzichtig met ingrepen’.